

Sashegyi Oszkár

SZÉCHENYI ÖNISMERETE

Széchenyi István *ÖNISMERET* című műve, a magyar politikai prózairodalomnak e rekeke, mindmáig nem jelent meg teljes, összefüggő szöveggel, kihagyások és félreolvasások nélkül. Ennek oka egyrészt az *ÖNISMERET* kéziratának hányatott sorsa, másrészt az, hogy a különböző időkben és helyeken előkerült kéziratrészek kiadói, főképpen Tasner Géza, Tasner Antalnak, Széchenyi útkarának fia, de még a kitűnő történész Károlyi Árpád is, az általuk kiadott szövegeket önkényesen megcenzúrázták. Az előbbi – sajnos jóvátehetetlen módon – a kézirat általa kiadásra alkalmatlannak ítélt lapjain a botrányosnak talált részeket teljesen olvashatatlaná tette. Károlyi legalább ez utóbbi hibát nem követte el: amit a kiadásból kihagyott, a kéziratban érintetlenül hagyta.

A Szépirodalmi Kiadó *Magyar Remekírók* című sorozatának szerkesztőbizottsága már régen tervbe vette Széchenyi István válogatott műveinek kiadását s ebben az *ÖNISMERET* teljes szövegének közlését. Különösen szívügye volt ez az irodalomtörténész és író Sőtér Istvánnak, valamint a kiadó igazgatójának, Illés Endrécnek. A sajtó alá rendezés elkészültét ők már nem érhették meg.

Az *ÖNISMERET* különleges helyet foglal el Széchenyi irodalmi műveinek sorában. Döblingi évei első szakaszának, a hosszú hallgatásnak évei után akkor fogott hozzá megírásához, amikor – a krími háború befejeztével – már reménykedni kezdett az ország sorsának jobbra fordulásában. Kilenc hónapig dolgozott a könyvön, amikor is kezébe került az a *RÜCKBLICK* című politikai propagandairat, amelyet az ő erre adott válasza, az *EIN BLICK (EGY PILLANTÁS)* tett emlékezetessé. Emiatt az *ÖNISMERET* befejezetlen maradt, de még így is ez Széchenyi legterjedelmesebb műve. Emellett más szuperlatívuszok is jellemzik: e munkájának sorsa volt a leghányatottabb, pedig ez az ő legszubjektívebb, egyben legművészi, de az olvasók számára a legkevésbé hozzáférhető műve. Még a szakemberek számára is csak akkor válik majd igazán ismertté, ha már egyvégtében, teljes és az eredeti kézirat alapján javított szövege lesz olvasható. Minthogy ez eddig nem történt meg, a szakirodalom még nem tisztázta végérvényesen Széchenyi e munkájának lényeges kérdéseit.

A teljes anyag ismeretében most már mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy az *ÖNISMERET* nemcsak befejezetlen, hanem nyers kézirat formájában maradt ránk, amely, mielőtt a szerző sajtó alá bocsátotta volna, stílszerkesztésre várt. Erre mutat a számos, Tasner Antalnak szánt magyarázó feljegyzés, amelyekkel Széchenyi német nyelven precizírozza, mit is akart pontosan mondani, valamint a harmadik részben egyre nagyobb méreteket öltő csak idegen, főleg német nyelvű szövegrész; helyenként egy-egy lapon a szöveg egyharmad része német, mintha Széchenyi ekkor már nem fordított volna sok gondot a magyar nyelven való pontos fogalmazásra, rábízva azt hú titkárára, aki azonban ezt a munkát betegség miatt már nem tudta elvégezni.

De tartalmilag is gondot okozott a mű szerkezeti tagolása, amit a szerző nem végzett el, s ami ugyancsak Tasner Antalra várt volna. Károlyi Árpád, a mű nagyobbik felének első kiadója az általa kiadott részt önkényesen leválasztotta az egészről, s azt NAGY

MAGYAR SZATÍRÁ-nak nevezte el, azt állítva, hogy az merőben különbözik az ÖNISMERET derűs elmélkedéseitől: benne már a „kétségbeesett” Széchenyi szólal meg. Ezzel szemben Viszota Gyula bebizonyította, hogy nem két, hanem egyetlen művel van dolgunk: az ÖNISMERET összetartozó alkotás. Kosáry Domokos szerint a munka ennek ellenére sem egységes: Széchenyi írás közben találta meg mondanivalóját, lépett fejlődése egyik szakaszából a másikba.

Annak, hogy az ÖNISMERET alapvető kérdései tisztázatlanok és vitatottak voltak, egyszerűen az az oka, hogy a terjedelmes írásmű kéziratának fontos része, a 196–200. főlíók anyaga ismeretlen, és a többfelé szakadozott kiadás folytán az egész mű áttekinthetetlen volt. Nem véletlen, hogy Tasner Géza az említett főlíók anyagát nem adta ki, az csak néhány éve jelent meg H. Boros Vilma gondozásában.¹

A teljes anyag alapos vizsgálata ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az ÖNISMERET tartalmi és formai szempontból nem két, hanem három egymástól elkülönülő részt foglal magában. Széchenyi politikai szemléletmódja, az önkényuralom teljes és határozott elutasítása a mű megírása közben semmit sem változott ugyan, de különbözött az egyes részekben az abszolutizmus elleni támadásának módszere, kifejezési formája, a harag és gyűlölet érzelmi hőfoka. E változások külső okokra vezethetők vissza, amelyek a hang- és formaváltozások időpontjainak vizsgálata révén könnyen kideríthetők.

A továbbiakban annak bizonyítására, hogy az ÖNISMERET egyetlen célkitűzést követve, három önálló részt foglal magában, megvizsgáljuk a hang- és formaváltások időpontjában bekövetkezett eseményeket, majd mindhárom részből bemutatunk néhány részletet.

Széchenyi 1857. február 16-án fogott hozzá az ÖNISMERET megfogalmazásához, és két hónapon át, április 12-ig szinte naponként dolgozott rajta, anélkül hogy a mű témájában, hangvételében és formájában bármilyen törés volna észlelhető. Ez utóbbi nappal azonban bekövetkezik a téma- és hangváltás. Károlyi ezt (pontos dátumhoz nem kötve, hiszen e napok anyagát nem is ismerte) azzal magyarázza, hogy Széchenyi előre megsejtette a császári körút eredménytelenségét, s ebből fakadó elkeseredése váltotta ki azt a fordulatot, amellyel elhagyta az ÖNISMERET „derűs mezőit”, és nekifogott a NAGY MAGYAR SZATÍRA megírásának. Ez az állítása nemcsak megalapozatlan, hanem egyenesen ellentmond a tényeknek. Széchenyi már 1856 végén értesülhetett a sajtóból arról, hogy a császári pár 1857 elején Olaszországban, majd ezt követően Magyarországon is körutazást kíván tenni. Ez a hír azonban nem elkeseredést, hanem (Ferenc Józsefnek az 1856. évben más módon is békülékenységre utaló gesztusaival együtt) megkönnyebbülést okozott számára, és arra bírta, hogy mozgósítsa maradék erejét, a hosszú téllenség után megkísérelje újra akvizálni magát, amihez most már megvoltak a belső feltételek is: némileg megnyugodott, és újra erőt gyűjtött. Így fogott hozzá az ÖNISMERET megírásához.

Széchenyi már 196 főlíó alakú papírlapot írt tele apró betűvel, amikor 1857. április 12-én hivatalos megkeresést kapott kézhez, olyan tartalommal, amely őt rendkívüli módon felizgatta. Ebben Zala megye akkori „főnöke” felkéri őt mint a megye egyik földbirtokosát, hogy a megyén majd május folyamán átutazó császári pár hódoló fogadásának méltó megünnepléséhez a maga részéről is járuljon hozzá. (Bizonyára hasonló megkeresést kapott a többi megyebeli földbirtokos is.) Ezt a tervezett színjátékot találta ő megalázó, hazug komédiának. Nyomban el is határozta, hogy Béla fiát még a császár megérkezése előtt kiküldi Angliába, s így megkíméli attól, hogy részt kelljen vennie a hódoló fogadáson. Ettől kezdve az ÖNISMERET hangja fokozatosan megke-

ményedett, s az addigi általános ELMÉLKEDÉSEK helyét egy, a fennálló osztrák kormány elleni VÁDIRAT váltja fel. Nem véletlen, hogy Tasner Géza e lapok szövegét nem merete közreadni. E lapokon már nem általános témába ágyazva jelenik meg a politikai mondanivaló, hanem mindinkább ez kerül a központba, és nem névtelenül ítéli el a „fő és kivált szívtől nélküli kormányt”, hanem megnevezi Ausztriát, Ferenc Józsefet, Schwarzenberget és a császár többi tanácsadóját, akik felett kegyetlen bírálatot gyakorol. Ezzel kezdődik az ÖNISMERET második része, az a rész, amelynek az első rész elmélgései-ben filozófiai megalapozását adta. Az új rész immár konkrét formában adja elő azt a kritikát, amely elszórt utalásokban és burkoltabban, de félre nem érthetően már az első részben is benne foglaltatik. Ez azonban még nem satirikus formában történik, erre csak a harmadik részben kerül sor.

Ott, ahol Károlyi Árpád a maga úgynevezett NAGY MAGYAR SZATÍRÁ-ját kezdi, semmiféle hang- vagy formaváltás nincsen, tartalmilag pedig két szorosan összefüggő részt vág mesterségesen ketté. A váltás jóval később, május 16-án következik be, ott, ahol Károlyi a maga satírának nevezett publikációja hetedik fejezetét kezdi. Ezt megelőzőleg történt egy olyan esemény, amely Széchenyit lesújtotta, elkeserítette és felzaklatta. A császár és neje május elején lépte át a magyar határt, hogy tervezett körútját megkezdje. A magyar konzervatív urak az első napok tapasztalatai után úgy vélték, itt az alkalmas pillanat egy petíció átnyújtására, amelyben az ország legfőbb bajainak orvoslását kérik. A petíció – hódoló felirat formájában – május 9-én megszületett, s azt az ország előkelői közül százharmincegyen írták alá. Az uralkodó azonban a petíció átvételét kereken elutasította. A budai várpalotában lezajlott „hódolati bohózat” és annak híre, hogy Ferenc József nem volt hajlandó a petíciót a hercegprímás kezéből átvenni, készítette Széchenyit arra, hogy mondanivalóját a továbbiakban satirikus formába öntse. Erről júniusban úgy nyilatkozott Szógyénynek, a felirat egyik aláírójának, hogy „a jelenlegi kormányt jó tanács nem lévén képes a jobb útra téríteni, nevetségessé tétele által kell azt megkísérteni”. Így jött létre az ÖNISMERET harmadik részeként a SZATÍRA. Ellentétben a két első résszel, ahol Széchenyi saját magáról mindig egyes szám első személyben írt, a harmadikban az író személytelenné vált, a háttérben maradt, s ha megjelenítette önmagát, azt vagy Szekirvári grófként tette, vagy mint már megholtól beszélt önmagáról.

A SZATÍRA elejétől a végéig párbeszédes formában íródott. A párbeszédes forma, a satirikus jellemábrázolás, a vaskos humor kifejezetten a vásári bábjátékok stílusára emlékeztet, amelyeket Széchenyi kedvelt. A támadás legfőbb célpontja – akárcsak a VÁDIRAT-ban – maga a császár, de a középpontban mégsem ő, hanem a szüntelenül beszélő Bach áll, akinek jellemét: szolgálalkúságát, gonoszságát, hatalomvágyát a szerző rikító színekkel ábrázolja.

Széchenyi célkitűzése, politikai szemlélete az ÖNISMERET kezdetétől végéig a hang- és formaváltozások ellenére nem változott. Fő ellenségnek az abszolutizmust tekintette, az ellen küzdött teljes erővel. Nagy művében gondolatmenetét az önismeret fontosságának taglalásával kezdi, és oda tér vissza a mű vége felé. Számára az egyéni önismeret és a politika szorosan összefonódik. Amikor felveti a kérdést, mik a helyes önismeret megszerzésének külső feltételei, a kérdésre így válaszol: „Tökéletes világosság [értsd: nyilvánosság], teljes szabadságú eszme- és szócsere s korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kíván.” Már itt is jelzi, de később még többször hangoztatja, hogy ezek egyszersmind a helyes politikának, kormányzásnak is feltételei, s annak, hogy azok az egyének kerüljenek vezető pozíciókba, akik adottságaik folytán

„a nemzet élén csudákat művelhetnek”, míg most (tehát a mű megírásakor) számos „tok-Hyppokratés gyógyítja... a világot s kivált az apostoli (!?) császár alatti tarkabarka népeket...”. Ez nyílt szembenállás volt, mindjárt a mű kezdetén, a fennálló ausztriai rendszerrel, amely a „nyilvánosság, azaz világosság” kizárásával, önkényuralmi módszerekkel kormányozta a soknemzetiségű Habsburg Birodalom „tarkabarka” népeit.

Az ÖNISMERET harmadik részében, a munka vége felé ismét szembe találjuk magunkat az önismeret politikai fontosságával, amikor azt a Szókratésznek tulajdonított erkölcsi elvet hangoztatja, amely szerint nincs nagyobb bűn annál, mint másokat vezetni, másokon uralkodni akarni, ahhoz való tehetség nélkül. Ez a gondolat Széchenyit gyakran foglalkoztatta, s életének különböző szakaszaiban más és más személyekre alkalmazta. Egykor Kossuth fejére olvasta, majd első döblingi éveiben maga ellen fordította e vádat, most viszont Ferenc Józsefben találta meg azt a bűnbakot, akire a felelőség teljes súlyát átháríthatta. Így vált az ÖNISMERET Széchenyi gyógyulásának eszközévé.

Részletek az ÖNISMERET-ből

I. ELMÉLKEDÉSEK AZ EMBER HIVATÁSÁRÓL ÉS A KORMÁNYOK FŐ FELADATÁRÓL

I. Önmegismerés

A legmélyebb okoskodók, a leghiggadtabb bölcsek minden időben, a költői hajdankor óta mai napig, az önismeretnek helyes létét, talpraesett voltát azon diadalnak ismerék el s nyilváníták, melynél nagyobbat, hasznosbat és következetesbat a halandó ember e világon nem ünnepelhet. S ha azon sok ezer meg ezer bölcs, ki e földtekén élt, sok egyebben ezer meg ezer véleményekre el is szakadozott, egyben mégis mindannyian szorosán egyetértettek: abban ti., hogy az önismeret minden emberi bölcsességnek legmélyebb sarkalata!

S vajlon miért? Mert bár akarva, bár nem, mindenki tudja, érzi vagy legalább sejti, hogy e földön minden élőlénynek s ekképp az embernek is van valami hivatása, bizonyos rendeltetése. Vagy más szavakkal, hogy minden élőlénynek és ekképp az embernek számára is létezik bizonyos cél, bizonyos foglalatosság, mely hozzá leginkább illik, melynek legjobban megfelelhet, sőt melyen kívül sehol és soha nem gyakorolhatja Istentől nyert erejét, sajátosságát, tökélyét egész mértékben, egész kiterjedésben.

Állatoknál, legalább sokaknál, ezen rendeltetés világosabban nyilvánul, mint embereké. Sőt bizonyos állatoknál egészen tisztán. Így például, a bival bizonyosan nincs alkotva arra, hogy nyulat fogjon; midőn viszont az agár nehéz tárgyonca elé fogva vajmi hiányos szerepet játszana.

Már embereknél kiismerni, elhatározni, hogy az egyik és másik mire való, mihez van legtöbb tulajdona, vagy (határozottabban kitéve) hogy micsoda körben, minő foglalatosságban felelhet meg legtökéletesebben céljának: ez már sokkal nehezebb, sőt általján véve oly nehéz, miszerint a legnagyobb ügyekezet és erőltetés dacára, csak felette ritkán sikerül kitapogatni és kiismerni, hogy ezen vagy azon egyén tulajdonképpen mire legalkalmasb, mire leghelyesb.

Minek következtében aztán ezer közt tán egyet-kettőt látunk csak, sőt tán egyet sem, ki abban a körben forogna, melyben mester lehetne.

Hivatal künti, sőt alárendelt körökben hány egyén létez, kiből oly tulajdon lap-pang, mely a nemzet élén csudákat művelhetne; midőn nem egy magas polcon álló státusembert látunk, ki inkább szabóműhelyben lelhetné fel Istentől rendelt műtételi körét.

Az elsőket a nyilvánosság (azaz a világosság) híja tartja állásukban lebilincselve, midőn az utóbbi *species* egyedül véletlennek, általános vakságnak, szemtelenségüknek és feljebbvalóik s munkatársaik hanyagságának, restségének köszönhetik hatalmas-kodásuk tág körét...

Mindezek szerinti elmúlhalan következménye az önismeret és azon mellékkörül-mények híjának, melyek az önismeretre vezetnek.

S vajlon melyek azok a mellékkörül-mények, melyek az önismeretnek diadalát előse-gtük, sőt némileg feltételezik? Tökéletes világosság, teljes szabadságú eszme- és szó-csere s korlát nélküli választhatása azon körnek, melyben mindenki forogni kíván.

„Nevelés által az emberből mindent képezhetni”, azt mondják. Ámde, mert ez egy igen közönségs és a sok ismétlés által némileg felszentesített szójárás, azért igaz-e?

Igen, igaz, bizonyos ponug és bizonyos foglalatosságokra nézve. Így például nem tagadhatni, hogy bizonyos *diszciplína* alatt mindenkiből, ki testileg és lelkileg egész és ép, szabót, kádárt, kertészt, szakácsot, kocsi stb. s efféléit ki lehet képezni. Ámde még ezen egybehasonlítva alárendelt gyakorlatokban is lesz-e a kiképzett, a kinevelt egyéb, mint gyár, mint erómű, ha hiányzik benne azon isteni szikra, mely egyedül képes a halandót bármily kicsi műtételben is mesteri magasságra emelni!

16. Az ember testi és lelki szebbítése

A lakosok testi és lelki szebbítése, im, ez és csak ez lehet a kormányoknak legfőbb feladata. Minden mellékes tekintet e fő cél által háttérbe szorítottatik. És ha ez igaz – és én ezt tökéletesen igaznak tartom, jóllehet tán egy országolás sincs, melynek programja *bona fide* és egyszerűen csak ez volna –, ugyan mily színben jelenik meg mindazon szofizma, mely majd a jószívűség, majd az európai *aequilibrium*, majd a nemzeti méltóság és fény, majd a politikai szükség lárvája és maskarája alatt csúszik vajmi sok kormányi fogásokba és általános eljárásba? Valóban legnagyobb szánakozást gerjesztő színben jelenik mindezt meg – és ha gondolni lehetne, hogy nem felszínség, előítélet és hibás felfogás, éretlen teória és szenvedelmi vakság, de valami hidegvérű terv és szívtelen kombináció szüli mindazon balfogásokat, melyek a most felhozott fő céllal egyenes ellentétben vannak: akkor a szánakozást és *indulgentiát* bizonyosan mélyen érzett, soha meg nem szűnő és egészen megérdemlett gyűlölet váltaná fel.

...a szívnek sugarlása még nem elég a státus*machinának* elrendezési és forgatási mű-tételében, de ahhoz higgadt és bölcs fő is kell; mi ha... hibázik, és még jó szív sem engeszteli az isteni hatalmakat, akkor földindulás, vízár, dóghalál igazi élvezet azon nyomorhoz képest, mint amilyent egy szív és fő nélküli kormány fejt ki, és Attila kor-bácsa aránylag nem fáj, és a tatár sáskái pusztítás egybehasonlítva kicsi baj – mert a legdühösb elementáris bajokból csakhamar kiemelkedik az emberi faj, és azon sebek-

bűl is aránylag kevés idő alatt gyógyul, melyeket háború vagy invázió ütött – midőn egy fő és kivált szív nélküli kormány, mely a legalitásnak bitor maskaráját ölté ügyes *tartuffe* fogással magára, s mely egész tudományát Machiavelli *officinájában* szedte fel, s melynek ereje kirekesztőleg zsoldosainak és bakóinak számában alapul, oly átok, melyet nemzet csak akkor fog bosszúvágy nélkül eltűnni és elviselni, mikor utolsó csepp véréét lecsapolták.

II. VÁDIRAT FERENC JÓZSEF ÉS KORMÁNYA ELLEN

21. Schwarzenberg, a „főszakács”

...az emberek vagyonosb része általján véve sokkal többet eszik, mint amennyi egészségére szolgálna, és e szerint azon eledeleknek, melyeket magához vesz, nemcsak rossz vagy hozzá nem illő kvalitása hat károsan testére – de szerfeletti kvantitása is bár a legjobb és legcélszerűbb tápláléknak, bizonyos tényezője számtalan nyavalának.

Miután... kivált némi országban a vagyonosb rész kevés kivétellel a *fruges consumere nati* sorában leli dicső helyzetét, és némi körülmények közt, mikor nincs más dolga, mint „szót fogadni és kezét csókolni”, tán nem legbutább taktika evésben és ivásban és magaelszédítésben keresni némi kompenzációt, és miután az egész álladalomra nézve egy cseppet sem árt, ha némi tökfő korábban áll ki az útból, és legfőképp mert az ily Lucullus-féle lakomák felette sok *industrielt* tartanak jól megfizetett mozgásban, még nagy kérdés: a mindennap nagyobb és elterjedtebb divatba emelkedő trakták vajlon több kárt hoznak-e a világra vagy több hasznot?

A kimondhatlan baj csak az, hogy ilyféle ebédi és vacsorai elszédítésben nemcsak a *fruges consumensek* vesznek részt, de azok is, kik legközelebb állnak a kormányrúdnál, sőt hogy az ilyesek magas állásuknál és e szerint különösen megkeresett voltuknál fogva még inkább ki vannak téve ily mindennapi *seductionnak* – és nem egy, kivált ki eddigelé egyedül becsületes polgári *Hausmannskostra* volt szokva, kénytelenül olyannyira felingerelt állapotba zavartatik azoknak szeszzei által, miképp megengedjük, bámulatosan kifejtetik bennük a képzeleti és költői tehetség, de annál mélyebbre süllyed a fagypontra alá gyakorlati eszük, mihez még ha státustudományi tökéletes *ignorantia* is járul, oly karikatúrával gazdagodik meg a világ, melynél nevetségesbet képzelné lehetlen, ha nem volna annyira „átokteli”.

Ha valaki a legközelebbi magyar tragédiának egybevonatját részrehajlatlanul átgondolja – hogy annak kezdetén minden magyar *nec unico quidem exceptio, bona fide* V. Ferdinánd koronás fejedelme mellett harcolt [– – –] később a nemzetnek csak kis frakciója hóbortozott republikai [– – –] tömkelegbe [– – –] az, ki mindezt részrehajlatlanul átgondolja, bámulni fog, de egyszersmind kíváncsi is lesz kikutatni, vajlon mily kútfőből veheti eredetét [– – –].²

Ezen elszakítást, annyira megy az ausztriai *hypocrisis*, azért vitték végbe (így hazudnak legszemtelenebbül), hogy az adminisztráció ezáltal könnyíttessék, holott a legbutább is átlátja könnyen, miszerint ezen elszakításban nem lappang egyéb, mint azon jól ismert machiavelli regula, *divide et impera* etc.

Olmütz falai közt rakatott mindennek sarkalata. S vajlon ki volt azon boldog főszakács, ki mindazon édességeket kitalálta, melyeken most a magyar és nemsokára az egész osztrák népkollekció untig rághat? Ezen főszakácsot kitalálni nem nehéz, mert

ki-ki tudja (és ez éppen nem *arcanum*), hogy az nem volt más, mint herceg Sch[warzenberg] öbaldogsága, ezen az egész világ előtt ismeretes, Angliában *reprobált*, Muszkaországban *repudiált* szívtelen csábító és vajmi tudatlan, annál bujább tábornok. Az olműtzi konferenciákban ezen boldog, meg [– – –] a státusnak másik oszlopa [– – –], ki korhelységben, a komolyság lárvája alatt különösen kitüntette magát mindenütt (kivált Triesztben), sokszor tátott szájjal elaludt s hortyogott, úgyhogy egy ott jelenlevő minden pillanatban azt tudta, az egyiket vagy másikat megüü a guta. Mindennap nagy ebéd volt, és szintezen tanú nem csudálkozhatott eléggé azon nagy darabokon és kivált azon tág pohárból csurgó nedveken, melyeket [– – –] *Legislator* vagy inkább *Organizátor* magába eresztett. A herceg számára ott azalatt mindenesetre erősítő kádfürdő készült, míg aztán *pro coronide* éjen át Madame de L[öwenthal], a zsidó huszár ezredesnek felesége inspirálta másnapi „nemzetholdogító” tetteire a boldogot.

Nero, Caligula – úgy mesélik –, ha vízhiány miatt már nemigen akart forogni a malomkerék, vér után szomjaztak, és akkor megint megindult egy kissé a karika. Úgy meglehet (és erről a boldognak számos ágyasai tudnának legbizonyosabbat mondani), hogy minden pozsonyi, pesti, aradi akasztásnál is egy kissé felemelkedett a hercegnek életkedve, míg – miután megboldogítá a világot és kivált Magyarországot – félrothadtan csakhamar kiadta első miniszteri páráját Bécsben, és csak az csudálatos, hogy mindazon ausztriai lángész, mely most az egész világot független újságikkal oly kitűnő bölcsességgel leckézi, még nem vouizált tiszteletére egy fehér márványú, ártatlanságszínű státuát.

Azon közönséges konfúzió alatt, melyhez képest senki sem tudta, valjon ki hát [– – –] a legfőbb úr, és legjobb akarattal sem volt képes magára nézve a legjózanabb utat kiválasztani, megjelent hadával herceg W[indisch-Grätz] Budán. Ha ezen valóban lovagi, magas szellemű és becsületes egyéniség megmarad helyén – bizonyos vagyok, minden, kis idő alatt, kellő vágásba jó, mert Magyarországon a dinasztia ellen soha nem volt rebellió, és mi azon kevés kicsapongókat illeti, kiket lány velejük republikai szférákba ragadott, azokat atyai bánásmód következtében megkötözte és lepökte volna a nemzet. De midőn látta, hogy bármerre forduljon (ha nem tud menekülni a csapdába és tömlöcbe transzfigurált honbúl), mégsem kerülheti el a bakót, akkor desperációból körömszakadtáig csapott maga körül, és még akkor is harmincezer letette fegyverét. És legőbb vezér undok akasztófán adta ki lelkét – holott hatalmában volt, ha ilyes kimondhatlan infámiát csak távolról is gyaníthat, legalább fegyverrel kézben drága áron eladni életét.

De W[indisch-Grätz] nem ígért elég vért, és azért rögtön elrúgták. És ekképp Madame de L[öwenthal]nak kedvére Haynau lépett szőnyegre, ezen különös egyéniség, ki a vérszopó úgrist és a nagy és lágyszívű szamarat tudta egyesíteni magos személyében, és ki aztán oly véresen gazdálkodott is, miképp, ha még akkor sem indult meg derekasan az olműtzi szárazmalom, például az aradi kötéljáró kis bohózat alkalmával, akkor a szegény nagy hatalmú impotens herceget valóban még meg is kell sajnálni.

29. Összeolvaszthatók-e a nemzetek?

Minden nemzetnek, mely életrevaló, megvan saját jelleme, melyből ha kirántják, kicsigázzák, nem lesz belőle egyéb, mint, Schiller szerint, kilombikált törköly – ki vajmi helyesen mondja: *Zum Teufel ist der Spiritus, das Phlegma ist geblieben.*

Csak buta vagy az igenis sok tudomány által kifincamlott eszű képzelgő ringathatja magát azon csalfa *aberratió*ban, mihez képest nemzeteket úgy lehetne egybekeverni és összeolvasztani, mint a spanyol elkészíti *olla podridá*ját, és mint tűz közelében elolvad a zsír.

Egyedül némi legmagosb fokra kiképzett egyéniségek veszthetik el nemzeti típusukat bizonyos pontig anélkül, hogy ezáltal becsükben csorba támadna. Így például az egészen kiképzett magyar, angol, francia, német, muszka közt alig lesz valami nemzetiségi különbség, míg bizonyos lángeszűek úgyszólván megszűnnek valami nemzetnek sajátjai lenni, de az egész emberi nem kincseivé válnak. És ez helyes, mert ezek alkotják azon kapcsot, mely nemzeteket egybenfüggő láncolatba fűz. Jaj azon nemzetnek azonban, mely nemzeti géniuszát elárulja és meggyilkolja, mert ha ezt cselekszi – és egyedül saját maga képes erre, mert minden külmegettámadás inkább csak edzeni fogja a nemzeti önérzést, megtörni soha, hahogy fizikai erő által egytől egyig minden tagját ki nem irtja –, mert ha valami nemzet maga cselekszi ezt, akkor előbb-utóbb, de minden bizonnyal az elaljasodás szurkaiba süllyed, és abba örökre eltemeti magát.

Egyetlenegy új karika után lehet az egész összerakandó gépnek mivoltáról ítéletet hozni. Ha az hibás, az egész *machina* is kénytelenül hibásan vagy éppen nem fog forogni – minthogy erőművben, valamint státus organizációjában is, kellőleg van valami egybenfüggés, melyet büntetlen félbeszakítani nem lehet.

Ha pedig valami erőműnek de egyetlenegy része sincs kellőleg elkészítve, de egytől egyig mind hibás, akkor lehet-e valami célszerűbbet azzal tenni, mint tűzbe vetni? Bizonyosan nem.

És éppen így vagyunk a *Neu-Östreich*-féle szerkezettel, mert semmi sincs, de legkisebb is, mit az új gépnökök, legalább mi Magyarországot illeti, kigondoltak volna, mi ha bölcsességnek nem is, legalább a *sens commun*nek viselné jelét. Az pedig, mit az egészre nézve hihetőképp meglehetősen haszonnal hoztak életbe, tökéletesen ki van vetkezelve minden becséből azon temérdek *birói* cifraság által, melyben Ausztria sokkal erősebben fulladozott, mint Magyarország saját zsírjában, és mely hasztalan és minden finánciális javulást lehetetlenné tevő cifraságot, a *tabula rasa* alkalmával, még egy valóban okos bécsi fiáker[es], például „Knackerl” is, az egész nagy állodalom kimondhatlan vigasztalására (a beamtereket persze nem számítván) kihagyta és a *viribus unitis* jelszónak sarkalatát nem a beamterekre és zsandárookra, hanem a nemzeteknek hajlamára és együtt tartó harmóniájára rakta volna.

És aztán ezen gyönyörű gépnökök azt íratják az újságokba, hogy már a magyarok részéről is ideje volna az elfelejtésnek, miután a fejedelem is már mindent elfelejtett, s hogy azért van még annyi teendő, és csak azért nem adott még a kormány *constitutiót*, melyet ígért, mert a magyarok nem szolgálnak és nem akarnak részt venni az új épület felállításában, miszerint német tisztviselőkkel, és pedig a legjobbakkal kell a magyar hont *gubernálni*, kiknek nélkülözése fájdalmasan érinti az új Osztrákia egyéb tartományait.

Bizonyos káplár, mondják, soha nem bírta felfogni, miért emlékeznek azok, kiket huszonöt, ötvennel, százal megüstelt, oly sokáig ezen kis mulatságra, holott ő, ki *e gratiát* kiadta, már rég elfelejtette azt – és most az *Allgemeine Zeitung* leveledzője. Bizonyos amatőr, ki legjobb értékeket elrabolta, vajmi volt jó barátomat tönkretette, sőt lesújtott, becsületemben, jó híremlen untig gázolt, ámde mindezt szerencsésen már

régóta elfelejtette, most azt *praetendálja*, hagynék fel ezen számár *boudirozással* egyszer már, „*es schaut ja doch nichts heraus*”, és én is innám az ő példája szerint, és mert jótállhat az effektusért, a léthéi „*Gesundbrunnen*”. Mily furcsa követelés, ugye? De nem sokkal furcsább-e még az, hogy a magyar elfelejtse, miszerint hona *amputirozva* és hátramaradt része öt vérző darabra van szétszakítva, az országnak legjelesb fiai hol akasztófán lihegték ki lelküket, hol mint földönfutók nyomorultan veszték el, nagy számban pedig még ma is bujdosnak koldusbottal az egész világ hátán, jó hírért ezerévi *recollectiói*-val együtt lemoslékolták, leköpték; mikor megtört a vész, de egyedene egy magyarnak sem túrték őszinte szavát, pedig mindnyája nem volt rebellis (1?); de ehelyett jobbadán ignoráns fantasztákkal vagy teoretikus sehonnaikkal olyannyira eláraszták a magyar hont, és annyi kimondhatlan éretlenségeket halmoztak egymásra, és minden lépésükben a legalitásnak és jóakaratsnak lárvája alatt olyannyira kitüntették Machiavelli körmeit, hogy a magyar nemzetnek jövődjé alkalmasint örökre meg van semmisítve. Mindezt az augsburgi (azt lehetne gondolni, augsburgi virslirül van szó) javaslatára és tanácsa szerint a magyarnak („*denn das wird nachgerade am Ende doch schon gar zu langweilig*”, és br. Zedlitz öfötökfilkósága is unni kezdi ezt már) felejteni kellene, és pedig valjon miért? Mert Ferenc József, ki ezen kis időtöltésnek egyenes szerzője vagy *indirect executora*, mindezt lovagi szelleménél fogva már rég elfelejteni kegyeskedett.

30. Ferenc József tüköre

De Ferenc József valjon micsoda? Én csak annyit tudok, hogy osztrák főherceg, és többek közt Magyarország koronás *successora*; ha több, amint *de facto* valóban sokkal több is, kérdem: „mily joggal”, *jure successionis*? Nem, mert nem volt rajta a sor, és megkoronázva nincs, tehát egyenesen *jure gladii*. Ámde ha nincs igazam, és ő valóban magyar király – akkor, kérdem, miért nem kormányoz, és miért nem ítél tehát magyar törvény szerint? Miért nem tart magyar tanácsosokat is, legalább kihallgatásra? Ha pedig hódító, és pedig nem is egyéb, mint volt Normann Vilmos Albionra nézve, akkor mily joggal vagy mily szokás szerint hurcoltatott annyi áldozatot vesztőhelyre, hogy e tekintetben tán még Robespierre-t is legyőzi?

Hiszen hódító áttellenében nem létez rebellis, de egyedül *defensor*. Ilyeneket pedig soha nem volt szokás rendre kipusztítani. Legalább Nagy Sándor, Julius Caesar, Attila, Napóleon etc. a meggyőzteket lekötelezés által iparkodtak magokhoz édesgetni, midőn Ferenc József tanácsosbnak tartá – és ez egészen új, a felvilágosodott 19-ik keresztény századhoz vajmi nagyon illő *invenció* – felkötelezés által biztosítani a nemzet hajlamát. Miért nincs ez tisztába hozva? Mert, mint mondám, Ferenc József vagy törvényes magyar király, vagy legyőző, és ekképp miért nem jár az egyik vagy másik szerepben, minden fufang és miszúfikáció nélkül, mint becsületes férfinhoz illő volna, egyenesen el? Vagy tán kombinálni akarja e két egészen elkülönzött eljárásnak kedvezőbb oldalait? Valamint a *Liaisons dangereuses*-ben az elcsábított nagyúri nő, midőn a ültött gyümölcs édességeit élvezné, egyúttal a legszigorúbb erénynek fényében is ragyogni akart, szintúgy tán Ferenc József is azon spekulálódik, hogy a külföld és Európa őt törvényes magyar királynak tartsa, Magyarországnak pedig, *sans gêne*, úgy sáfárkodhassék, mint hódító – és e szerint szoros konzekvencia szerint a magyar nemzet őt úgy szeresse és úgy becsülje, mint törvényes, koronázott és magyar törvény szerint kormányzó fejedelmét és kegyes atyját, de egyszersmind tőle úgy féljen, úgy ret-

tegyen, mint bárány farkastúl, és őt annyira kedvelje, mint kecske a kést. Mely mesterséget ha kivisz, és felvett kettős szerepét eljátszani képes – akkor hókuszpókusz dolgában Conus, Bosco etc. etc. igazi *Stümper* hozzá képest.

És ha már mindent elfelejtett volna! De ugyan tette-e azt? Kérdezzük meg mindazokat, kik nyomorúságban vagy börtönben még el nem vesztek, valjon igaz-e az? És ugyan mit fognak ezek válaszolni? *Uni sono* azt, hogy ez az állítás szemtelen hazugság – hahogy mindezen szerencsétleneket, a szónak legszorosb értelmében, emlékezetéből tökéletesen már csakugyan kilökte a kegyes úr!

Ha valami ezred esküvését megtöri, *decimálják*. És ezt elérhetni. Egész ezredet azonban, bár a legsötétebb tettért, egytől egyig kivétel nélkül levágni, kiirtani, ily gondolatra legjobb kedviben még *Nero* sem bukott. – Rebellió alkalmával ötöt, hatot, akár százat lenyakaztatni – még ezt is elérhetni, de ily vérontás után, kivált ha megtört a feltámadás, tüstént be kell következni általános amnesztiának, és ha ez bekövetkezik, alkalmasint jó sikerrel fel lehetett volna kiáltani: „Felejtünk.” De ez senkinek sem jutott eszébe vagy inkább szívébe – és *hinc illae lacrimae*. Mert minden csepp vér, mely példaadásra nem szükséges, és lesújtott ellenszögülés után öntekük, azon bosszúálló gyilkosnak fejére száll, ki ily iszonyatnak szerzője.

És e tekintetben hogy folytak 1848 után a dolgok, mikor már tökéletesen le volt verve a nemzeti felgyulladás, és csak itt-ott reszkettek még elvágott véres tagok, és a világ eliszonyodására annyi jeles egyén hurcoltatott vesztőhelyre, mint e világon sehol és soha ezelőtt – valjon volt-e általános amnesztiáról szó? Igen, és csak erről volt szó, és pedig nemcsak az osztrák birodalomban, de egész Európában. Csak egyetlenegynek szájába nem akart jutni e kis, milliokat megboldogító szavacska – és ezen száj Ferenc Józsefnek *incontestabilis* tulajdona. Akkor hűszéves volt, az életnek azon *favens* korában, mikor a közönségs embernek szíve még dobogni szokott, és rothadásnak még nem indult. Valóban még messze viheti. – *Unique en son genre!*

A császár hallgatott, és amnesztia helyett egytől egyig mindenki üzöbe vétetett *sine exceptione*, kinek nagyobb bűne nem is volt, mint az, hogy a rebelliót véletlenül megszogolta. – Mindazok pedig, kik segítséget hoztak (a muszka cárral együtt bölcs Jellačičot ideértve), mint kinyomott citromhéjak ganéjra hajittattak.

Minden ember kimondhatlan örömeire asszonyi anygalt kapcsolt a császár magához, és azt hitte nagy és kicsi, most megindul szíve, és most tán ki fogja mondani ezen oly sok kínok közt várt szót, „amnesztia”. De ő hallgatott. Megáldotta most az ég gyönyörű leánymagzattal, de ő mindegyre hallgatott, és ezalatt mindig folytak a soha megszűnni nem akaró üldözések és *invesztigációk*. Nagy része a felingerlett magyaroknak, akasztófa és éhhalál közé állítva, *desperációból* és az amnesztiára hiába várván, elvégre rablóvá, gyilkossá lőn – míg egy másik magzattal ajándékozta meg őt a sors, mely kised már születésének kezdetén a felvett furfang-politika következtében mint csábító szer használtaük, Gizellának keresztelik, és magyar leányzót állítanak melléje – mert úgy hiszik, a magyar elég ostoba ily horogba csípni és amnesztia etc. helyett ily nagy és felette becses ajándékot pótléku örömittasan elfogadni. Most pedig, mind ezen atyáskodó fogások után, mi már-már kínos kacajra gerjeszt, még azon komédiára is kényszeríti a romlásnak indult hajdan erős magyart, hogy Európának szemfényvesztésére, pesti és magyarországi meglátogatása alkalmával, örömét, jókedvét, megelégedését tárja ki torka és erszénye megszakadtáig.

Lehet-e ilyesminek jó vége? S valjon ki oly merész vagy inkább oly szemtelen azt állítani, hogy mindaz, mit most elősoroltam, szórul szóra nem igaz?

A magyarországi eseményeket tekintve, úgy látszik, mintha az apostoli bitor és tanácsa a magyar nemzeti felgyulladás kilobbantakor azon hiedelemben lett volna, melyben ma is van, hogy neki e földön isteni szerepet kell játszani és kivétel nélkül mindenkit kellőleg megbüntetni, miképp aztán a másvilágon az Úristen, kinek alkalmasint jobb dolga is van, ne legyen mindazon szekatúráknak kitéve, melyek a sok *invesztigációkhoz* etc. elválhatatlanul csatolvák. Mert kérdem, ha *Ófelsége és consiliuma* nem ringatózik ezen Isten-képviselési kéjmámorban – ugyan miképp lehet azt magyarázni, hogy nyolc-kilenc év leforgása után még mindig büntet 1848-iki kihágásokat, és ha néhanéha nagy nehezen nagy szíve meg is indul, ezen nagy megindulásnak egész eredménye az, hogy itt-ott kiszemel egyes szerencsétlent, kit úgy szed ki a nagy massa „láncosokból”, mint iskolás kipiszkálja az egyes mazsolát a *kuglupfból*, vagy néhány évből kitöröl néhány hetet az újsági ebek által kellőleg kiugatózott *magnanimitással*

III. SZATÍRA A BACH-FÉLE ÚJ-AUSZTRIÁRÓL

36. A Habsburgok Machiavelli-körme

Bach: Mily hasonlíthatatlanul mély bölcsesség volt az például, hogy *Ófelsége* a forradalom elnyomása után nem adott általános amnesztiát, mint ezt Kegyelmes Császáromnak sokan tanácsolták (mintha egy *dei gratia*-féle császári apostolnak tanácsra volna szüksége), és csak én kértem mély alázattal Felségedet, mutasson e tekintetben is *originalitást*, és ne tegyen szolgai *imitálorként* szinte úgy, mint eddig ily esetben minden lelkesbfejedelem és *nec unico quidem excepto* minden hódító cselekedett. És Felségednek iszonyatosan éles felfogását e tekintetben is megigazolja az idő. Jól tudom, Felséged oly szerény, miképp nem szenvedheti, ha valaki mély bölcsességét fényes világba állítja; de itt nem vonhatom meg magamtúl, hogy némi példányit a legmélyebb *sagacitásnak* ezúttal elő ne soroljak. Ha Kegyelmes Uram, tán egyet-kettőt kivéve, a többiekre nézve általános amnesztiát mond ki, valjon mi ennek elmúlhatlan következése? Az, hogy Európa tapsol, az újságok sütnék-főznek minden színű és szagú dicséreti csemegéket, a magyarok szívérül pedig leesik az őket nyomasztó nagy kő! Igen! És aztán néhány hét következtében ugyan mi történik? Elhallgat Európa, és az újságok is nem dicsérnek semmit többé, mert ugyan kérdem, ha nem dicsérhetnek valami „*Gnaden-aktust*”, valjon mit az irgalmas Istenért dicsérjenek meg egész eljárásunkban? A magyarok pedig felvidorodnak, minden kompromittált kibúj ürgelukából a napfényt ismét üdvözleni, és vitéz jó zsandárjaink nem képesek elég vaddal ellátni az apostoli konyhát.

A kormányoknak fő feladata az: a lakosokat minden módon lassan-lassan arrúl kapacitálni, hogy valamint másvilágon mindent csak Istentől remélhetnek, úgy e világon még levegőt sem szabad nekik színi – mely műtételt, mint mondják, a kötél nagyon zseníroz –, ha a császárnak kegyelme azt meg nem engedi, és ekképp a *panem et circenses* tanát úgy kell alkalmazni, hogy az illetőknek ne csak néha-néha, de rendszeren mindennap kiadassék a porció kenyér és a porció bohózat, miképp semmi más dolguk ne

legyen, mint rágni és szájletörlés után kezét csókolni és aztán hahotázni és jubilírozni, és ha megrekedtek, ismét kezét csókolni, ma, holnap, holnapután stb., és hogy ekképp szünetlen valami kéjmámorban tartassanak, melynek kódén keresztül ne vehessenek észre semmit, és aztán lassan-lassan átlássák, hogy a kormány kegyelme és segítsége nélkül „semmik”, holott ha jól viselik magukat, elvégre szintén még kulcsot is akasztanak hátukra, mely noha bár még „árnyéket” sem nyit fel, mégis könnyebben függ posztján, mint ha gazdája képezné a kamaráskulcsot Ferenc Józsefnek jó magasságú polcán.

Tudom, sok ellenségei Ausztriának azt fecsegik, éspedig *à la* Rossini *crescendo*, hogy oly *pfiffig* Machiavelli-család, mint az osztráki dinasztia, teljességgel nem állhat meg lábón, de előbb, mint valaki gondolná, *inomisse* belébukik azon sok árkok egyikébe, melyeket legkülönszerűbb formákban és dimenziókban századok óta minden népeinek, kivált a magyaroknak számára lankadatlan ásogat. És megvallom, én is ezt gondoltam, és 1848-ban azt hittem, hogy valóban már fináléját üljük a tartuffe-i komédiának, és ezért voltam oly bátor a barikádokra állni, mert ott a fenyegető általjános hajótörésben, minthogy a barikádok többnyire fenyőfából készültek, előbb remélhettem találni valami olyféle gerendát, mely a vízben el nem merül, mint bárhol egyebütt, s melyre ülve ki bírnek tán szerencsésen *pocthározni* valami közel fekvő partra. Jaj, de csakhamar átláttam, mily felületesen szíttam magamba az osztrák históriát, és ekképp egészen elkerülte figyelmemet, hogy oly császári faj, mely Ottokárt (mint ezt Grillparzer *à la barbe de la police de Vienne*, persze nagyon kímélve, de mégis elég hűségesen lefestette) oly *ingeniose* igazi lóvá tette; mely Sobieskit betű szerint fogadatlan prókátorként jutalmazta meg, és a Bécsnél elesett lengyelek vérét azáltal fizette le, hogy elkoncolt hazájuknak véres harmadát legnagyobb gusztussal *savourírozta* és *savourírozza* maiglan; mely hős Wallensteinra kajánul ráfogta a felségárulási bünt, miképp ne csak vagyonát rabolja, életét eloltsa, de még becsületét is sárba gázolván, jó hírét és nevét örökre bepiszkolja, lepökcje; mely Rákóczival szintily gyalázattal bánt, és az ezerszer rászédett magyaroknak, kik egyeneslelkűségben nem tudtak kifáradni, alacsony hit-szegéssel mindent ígért, mikor megszorult a kapca, és aztán *systematice toties quoties* megcsalta; mely nem pirult saját gyermekeit, Mária Louisát a francia nagy pasának, kit lelke mélyéből gyűlölt, betű szerint eladni, csak hogy el ne aprítsák, és ekképp nyomorult császári fényében *tant bien que mal* tovább is megmaradhasson, és ellenségét a rokonság szép lárvája alatt annál bizonyosabban elszenderíthesse, és *suo tempore* annál könnyebben döfhesse hátulról szívébe a kést; mely soha nem mondott és soha nem tett semmit is *arriere-pensée* nélkül, és hogy ne csatolt volna minden frázisaihoz és *demonstratióihoz* többféle *échappatoire-t*, mely lelkülettől *imhibálva*, kivált Magyarország átellenében és újabb időkben oly perfekt és patent ügyességgel járt el, miszerint minden lépteiből váltig kilátszik a Machiavelli-köröm; nem, nem, oly faj, mely századok óta első fundátorán kezdve mai napig az emberiséggel ily csúfot üz, ily komédiát játszik, éspedig szinte *crescendo* mindig, és még nemcsak el nem bukott és gyökerestül ki nem dült, de azon szamarak és bolondok száma, melyeket rászédhet, misztifikálhat, megcsalhat, sőt melyek magok csípi meg magukat az általa mindenütt ügyesen kirakott halkosarakban, napról napra, óráról órára magasabbra nő, és már most hossza-vége nincs; nem, ily faj, melyet mindezek dacára még számtalan önálló egyén is meg nem szűnölég kiénekel, feldicsér, sőt egekbe csigáz, ily faj valóban valami lát-

hatlan *influxus* által van *protegálva*, mely határtalanul erősebb, mint emberi protekció, és mely faj ekképp, kivált mióta annyira szaporodik, éppen oly kevésé kiirtható, és oly erősen meg fog állni Istentől rendelt posztján, valamint tengeri nyulakat is, ha egyszer jól befűrták magukat valahol, sem róka, sem farkas, sem reguláris vadász, de még csak méreg sem piszkálhatja lyukaikból többé ki, sőt nem ugyan vitézségüknél, de furfang eszüknél fogva, elvégre ők fárasztják ellenségeiket agyon, és ekképp elvégre *triumphanter* tartják fenn magukat Istentől rendelt domíniumokban, magától értetődik, az erdőnek kétségbevehetlen hasznára és a földgömbnek különös feldicsőítésére.

58. Akasztófahumor

A népnek azt kell hinni, a fejedelem nem hibázhatik; az Istentől magasabb polcra állítván, nincs azon homálynak, azon közönséges emberi gyarlóságoknak kitéve, melyeknek az adófizető osztály oly erősen alá van vetve. És azért nem mondhatom, mennyire bosszankodtam gr. Grünne ellen Felségednek legelső magyarországi utazása alkalmával – mert azon *currensban*, mely Felségedet megelőzte, és melyben meg volt parancsolva, mit mondjon *proprio motu* Felségednek a püspök vagy apát, szorosán ki volt jelelve, kit nem szabad Felséged ebédjére invitálni, és a boldog vendégek mily sorban fognának az asztalnál egymás mellett ülni, és ilyféle több fontos tárgyak mellett *inomisse* az is meg volt hagyva (és egyenesen gróf Grünne főtábornok parancsa következtében), hogy az illetők, kiket Felséged szent személyével megtisztelni kegyeskedik, ellássák magukat elégséges „*Leibstuhlokkal*” az ő apostoli császáruk használatára. Mi, *in principio*, igen okos volt, mert hiszen e tekintetben is, mint minden egyébben, a magyar irgalmatlanul hátramaradt – és még csak „*Lebendige*” sem volt minden háznál. Az apostoli császárt pedig valami bokor mögött vagy pláne nyílt mezőn csücsülni látni – *das wäre wohl mit der Würde eines apostolischen Kaisers nicht vereinbar gewesen*. És meg kell vallani, a derék magyarok e tekintetben oly buzgósággal jártak el, hogy mindenütt volt bősége az efféle lyukas székeknek, noha eleinte messzi földről lóvesztiben kellett azokat a kijelölt stációkra hurcolni. De ez csak kevés ideig tartott, mert nem egy furfang asztalos valóságos *Leibstuhlfabrikát* állított (kivált, mint mondják, egy veszprémi vagy inkább stuhlweißenburgi, e kereset által *millionärré* felhízott *industriell Tischler*) – mert a közönség megtudván, hogy Felséged nem barátja a „*Lebendinek*”, de magas császári székéről igen sokszor leereszkedik a lyukas székre is, mindenáron megszerzett magának nem egy, de több ilyféle mobilíát, azon naiv reménységtűi kecsegtetve, hogy Felséged őt, ha tán most nem is, idővel csak azon okból is házánál megtisztelné, és ő „*mit Kindern und Kindeskindern zum ewigen Angedenken in einer Hinterlassenschaft seines Monarchen teilhaftig werden könnte*”. És ily alkalomkor tűnt ki világosan, tulajdonképp mégis mily jó fiúk a magyarok. Ők ugyanis rendszerint *constipált* természetűek lévén, szinte *perhorreszkáltak* a sok *Leibstuhl*túl, és legnagyobb részvétellel vágytak valamit tudni *über das allerhöchste Befinden ihres vielgeliebten Kaisers*. „Tán elcsapta valami a derék úrnak hasát”, így szóltak, „mi igen természetes, mert *ab incunabulis* »német hasa« van, vagy tán – Isten őrizzen, kolera ütött ki rajta?” És a népek erősen reszkettek Felségedért – mert lovagi szokása szerint sebesen utazván úz-üzenkét stációt is bejárt Felséged egy nap, és mindenütt száját tátottak az eléállított lyukasok, és a közönség meg volt győződve, Felséged igazi kárókatonai diarében szenved, mely derék madár (mint már

most tudatuk) a világon egyedül azért van, miképp guanót készítsen, mely műtételben, meg kell vallani, eléggé nem dicsérhető buzgósággal el is jár.

És eddig nem volna baj, de a *malcontent*sek mily élceket szakítottak gr. Grünének tapasztalatlanságán, azt nem is hozhatni elő (ha nem csalatkozom, valami „Kerl” is említteük), mert, mint mondom, *in principio* helyes volt ezen *currentatio*, és újólag bizonyítja, mennyire gondos és előrelátó gr. Grünne Felséged és saját maga személyére nézve – hanem a modalításban, a modorban volt a hiba; mert Felségednek ezen hasonlatosságát a legkomiszabb *Hausknecht*tal nem kellett volna dobra verni, de *auf* „*eine geheime Art*” dem *Betreffenden einen Wink geben*; pedig „*zu was Geheimem*” hány kitűnő béressel (vagy jobb ortográfiával írva Béreschel, mit a bécsi *journalistáktól* lassan-lassan megtanulhatnak a tudatlan magyarok) van Felséged az Istentől és általam megajándékozva!

Vannak bizonyos dolgok, melyeket mindenki tud és ismer, de azért mégsem szükséges azokat az egész világ láttára felfedezni, kitárni.

A híres Lesage bizonyos tabellákat készített a népvándorlások kijelelésére. Miután e tekintetben csak tradíciók szolgálhatnak útmutatásul, természetes, hogy úz-húsz mértföld differencia miatt – jobbra vagy balra – bölcs Lesage meg nem akad, de dicsőségesen minden népeket Ázsiából kihoz Európába. – Gondolná-e most Felséged, hogy némi scmmirekellő magyar *Witzlinge*ek ezen tabellákat is Felségednek nevéssé tételére használják? Ők azt mondják, ha ma jönne Lesage Magyarországba, és nem volna scmmirül is informálva, Felségednek utazását a magyar és erdélyi földeken nagyobb pontossággal kijelhelhetné, mint kijelelte a népvándorlások folyását, és pedig egyedül a *Leihstuhlok* után indulva, melyek Felséged számára gr. Grünne meghagyása szerint vásároltattak és útjába lőnek állítva. Úgyhogy ezen móbiák után tartva, tulajdonképp még vak sem veszíthetné el útját.

Mily szerencse, hogy a magyarok nem mernek karikatúrákat pingálni! Mert más-képp, tudom, nem egy haszontalan betyár magyar festőnek bizonyosan eszébe jut Felségedet, a feltalált koronával fején, *dem Scepter in der Hand*, Szent István *Schlafrock*jában (vagy inkább – mert köpönyeg – *carbonarijában*) egy ilyféle csinos székre ültetni, hol Felségedet a magyar nemzet megboldogítására a kegyes *Handbillet*eket és bölcs pátensekét kigondolni, digerálni és kézben tartani – méltóztatik.

És azért higgye el, Felséges Uram, a magyarok, mikor Felségedre gondolnak vagy Felségedet látják, nem tesznek egyebet, hanem (*im inwendigen Innersten*) kacagnak – hahogy nem reszketnek.

Miután azonban sem nem illő, sem nem hasznos, hogy a népek lekacagják *dei gratia monarchájukat* – és a szemtelen magyarok Felségedet végre még ki is fognak csúfolni (*denn es entgeht ihnen auch nicht das Gerिंगste*), azért folytatni kell a felvett elretentő szisztémát – „*denn wollen die perfiden Magyaren* (mint hős Conrad kitűnő pesti *Bürgermeister* mondott ilylélét nagy kurázsival, mert tudta, hogy zsandároktól körülvéve, tüstént meg nem pofozzák) *uns nicht lieben – was doch so leicht wäre, denn sein mer denn nit lebenswürdig? – nun dann so sollen sie zittern*”. És hogy e tekintetben el ne hibázzák a tempót, errül, tudom, Felségednek lesz gondja, mert hiszen van Felséged zsoldjában elég *Vorrichter* és *Nachrichter*, kivel Felséged tetszése szerint diszponálhat.

59. Reménykedő magyarok

[Bach:] Minap meglestem bizonyos Pestről jövő magyart, kit a policia a „*gulgesinnte*” rubrikába helyezett, és ki egy Bécsben lakó igen *inoffensiv*nek látszó magyar gróffal ily skandalózus párbeszédet tartott (én egy szót sem vesztettem el, mert Felsőged szolgálatjában hallgatózni szabad).

Gróf: Ugye oda vagyunk, nemzetiségünk megtörve, hazánk elfulladásra? etc.

[Bach:] És gondolja csak, mit felel erre azon semmirekellő gazember, kit Protmann pesti *Polizeichef* – *der aber schon nachgerade so schwach wird und so ein patzenweiches Herz hat* – nekem még extra ki is jelel *als einen sehr verlässlichen und zu allem brauchbaren Ungarnfeind, ja tüchtigen Magyarenfresser*, és mely imposztor nemcsak báró Hauernél mindennapos, de még Albrecht főherceg viszonyaiba is úgy belé tudta fúrni magát, hogy valóban úgy látszik, mintha *Figaro qui, Figaro qua* szerepét igen ügyesen játszván, mind a két most érintett főurat (Hauer-Mentórt ú. és Albrecht-Télemakhost) igazi sült bolondokká tenné. – De hallja csak, mit felel a grófnak ezen olyannyira kitűnő Tartuffe, mintha valóban a mi iskolánkban nyerte volna [az osztályozást]: „*mit Vorzug*”.

[Látogató:] Nemcsak oda nem vagyunk, de, mint Széchenyi jóslá, csak most leszünk! Nemzetiségünk éppen nincs megtörve, sőt napról napra szilárdul, úgyhogy soha nem állott biztos lábón. Pesten nem hallani más szót, mint magyart, és bár állítsanak fel ötvenezer akasztófát, a magyarságot többé ki nem irtják etc.

Gróf: Hát mit csinálnak a tótok?

Látogató: Tót többé nincs, valamint rác sincs, szerb sincs etc., mert ez lelkében mind magyar, és nemsokára nyelvére nézve is jobbadán az lesz. A beamterek ostobaságáról ezer csudát tudnék elbeszélni, de úgy is érzik magukat a szegények, mint kutya, mely kupodába téved, és sejtí, hogy onnan legott kibotozzák. Száz ember közt egy sincs, ki a mostani cifra kormányt fennmaradását hinni tudná! És ha suttymban tanakodnak (mert a policia, noha mindenbe beléfúrja orrát, mégsem tud semmit is), és azon kérdés merül fel köztük, miképp és mi módon fognának menekülni: „*similia similibus*” a jelszó, „szegyet szeggel, vért vérral”. És ha a magyar vérral szerzette a hazát, ám szeresse azt ismét vissza, szinte vérral; és higgye el a gróf, közelebb áll azon nap, mint valaki gondolná, mikor azon németeknek koponyái, kiknek lábai nem különösen gyorsak, úgy fognak kettécsépelteni, mint mindannyi üres korsók. És e tekintetben még Hauer is, kinek sokkal több esze van, mint a többieknek, és ki *in hungaricis* Bachnak inspirátora, orákuluma, oly vaksággal van verve, hogy ő tökéletesen meg van győződve, *daß die von ihm erfundene und improvisierte Staatsmaschine im besten Gang ist, und auch ohne aller Reparatur von sehr langer Dauer sein dürfte*. Szegény Albrecht, itt nyomorult napokat él. Ő tudja, hogy Hauer, kit nem szenvedhet, azért van melléje állítva, miszerint gyenge eszének *suppleáljon* – és e szerint, ha én dévajsból néha Hauert mint különös zsenit kidicsérem előtte, ez úgy érinti a *bonhomme*-féle *Statthaltert*, mintha fagyos vízzel öntenék le háta gerincét.

Gróf: Hát mit művelt derék B. A., kit annyira szerettem?

Látogató: A szerencsétlen nyomorultan, bizony mint komisz koldus rab elveszett a munkácsi tömlőben, és családja egészen elpusztult; a fennmaradtak alamizsnán élnek.

Gróf: Istenért, hiszen ő egészen passzív tartotta magát, semmibe sem avatkozott, miképp keverhették őt tehát bajba?

Látogató: Nem is vett legtávolabbi részt a közmozgalomban, mikor egy este testi-

lelki barátja, P. M., kit úzóbe vettek a császárnak vérebei, betoppan hozzá, és a vendégszerető magyar, amilyen B. A. volt, szívesen fogadja őt – és oly sikeresen el is rejti, hogy néhány nap leforgása után P. M. szerencsésen menekülhet, és még ez órában is Niagara partjain él. – Mikor ezen eset adta elő magát, már ki volt hirdetve azon ördögi parancs, hogy mindenki halállal lakol, ki bármily néven nevezendő kijelöltet és *persequáltat* elrejtteni vagy neki segédkezeti nyújtani mer. Ezt B. nem tudta, mert visszavonulva, mint élt, a parancs értésére nem jutott – de ha tudja is, inkább szászszor kockázza életét, mielőtt ily embertelen törvénynek hódol. A dolog a számtalan spionok által előlón áruva – B. halálra ítélve – és számtalannál szerencsésebb – úzévi vasra megkegyelmezve.

[Bach:] És a gróf, valamint látogatója is, Felséges Uram, elgyengülve sirtak B. emlékezetén.

Felséges Uram, megvallom pirulva, nekem is megesett szívem, mikor a két éltes embert zokogni hallottam – és visszaemlékezvén gyermekkoromra, mikor még nem volt oly elhatározott jellemem, mint most miniszteri magasságomban, Floriannak gyönyörű Gonzalve de Cordoue című munkája jutott eszembe, mely engem – azon időkből éretlen fiú mint voltam, kimondhatlan magas lelkesedésre lobbantott. És ugyanis ezen novellában egy eset fordul elő, mely némi hasonlatossággal van azzal, mit az ajtón át hallani volt alkalmam. Az anekdota körülbelül így foly:

Bizonyos öreg *maurus* mély búba merülve szent könyvben olvas, mikor mint vad vészttől ijesztve, lábaihoz rogyik egy úzóbe vett áldozat, és pártolásért esedezik. A *maurus* házigazda reszket egész testén, és csaknem lábairól dül, mikor a szerencsétlen ügyefogyottra veti figyelmét – de csakhamar legyőzi a keblében forradó szenedelmet, és vendégét elrejt, üldözőinck útját állja, és a megmenekültet mindennel ellátja, sőt, mert nagyon ki van fáradva, egész éjen át magánál tartja. – Az úzótt édes álomba merül, a vén *maurus* azonban nem tud nyugodni, mert szíve repedni akarna. – Másnap vendégéhez így szól: „Te bíztál bennem és tudtad, hogy én a vendégjogot sérteni nem fognám, azért meg is mentettelek. De természetem ellened felriad – és azért tovább nem tarthatlak. Vedd legsebesb paripám, tieid nem távol esnek innen, siess, menekülj, és ne neheztelj rám, hogy így cselekszek, de Te, szerencsétlen, ütötted agyon egyetlenegy, mindenek fölött szeretett fiamat.”

Mily gyönyörű kép, Felséges Uram, nemde? És ha meggondoljuk, mily dilemmába van helyezve a szerencsétlen, kinek a kettő közt kell választani, hogy vagy azt szolgáltatassa akasztófára, ki benne bíz, és ki jó barátja, tán jótevője, sőt legközelebbi rokona, vagy saját maga kerüljön Felséged oszlopára; ha továbbá meggondoljuk, hogy ezen gyönyörű dilemmát Felséged állította fel – és éppen nem magamegmentési okból, mert ez némi ürügyül szolgálhatna, hancm mikor már tökéletesen le volt verve az ellenszegülés –, ha ezt fontolóra vesszük, akkor igen elérhető lett volna, ha azon pap, kinél Felséged Mariazellben meggyónt, Felségedtől azt tudakolja, valjon hiszi-e (ha elég esze van ezt felhozni), hogy oly fejedelem, ki ilyes egész nemzeteket vicálóló parancsolatokat képes kiadni, számíthat Isten áldására?

Igaz ugyan, hogy én adtam ezen embertelen rendeletre tanácsot. De valjon miért fogadta Felséged ezt el? Én csak szolgálta vagyok (*ich glaubte mich dadurch einzuschmeicheln*), és Felséged az úr; mint Fridolinban: *ich bin nur das Messer, und Fuer Majestat sind die Hand* – és ekképp nem én vagyok felelős, de Felséged. S ha valóban elég tompavelejű ezen kényes kérdések mélyébe nem hathatni, ám akkor csináljon másnak helyet (hiszen fajtája elég hosszú), mert nagyobb pókedelem a természetben nincs, mint os-

toba zsarnok – ezt mondják persze a magyarok, és nem én, ki ilyest csak gondolni vagyok bátor.

És ha most a magyarországi nagy temetőre veti Felsőged figyelmét, melyet a magyar nemzet számára ásott, és magamagába szállva megvallani kénytelen, hogy egy derék lelkes nemzetet dorongolt legszívtelenebbül le, mely olyannyira életrevaló nemzetnek nem volt más hibája, mint a legnemesebb hazaszeretetnek túláradozó voltából eredt pillanati vakság; ha átlátni kénytelen, hogy Magyarországon alig van szem, melyet Felsőged legkeserűbben meg nem könnyeztetett volna, alig van szív, melyet Felsőged halálosan nem sért, legkínosabban nem repeszt, ám akkor nem súgja-e Sókratésnek démonja Felsőged lelkébe, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni, másoknak parancsolni, másokon uralkodni akarni ahhoz való tulajdon és talentum nélkül? – És ha Felsőged csendes vérrel fontolóra veszi, mily kimondhatlan otrombául cselekedett, hogy éppen azon fajt törte meg halálig – és még mindig kínozza, mert még tökéletesen ki nem adta lelkét –, mely faj legjobb és legtermészetesb ereje volt, sőt tán még ma is azzá válhatnék, mert még él, és oly erősen ragaszkodik az élethez, hogy egy magyar királyért, ha nem is szenvedhetné, kész volna a halál torkába röpdülni, ha azáltal megmenthető nemzetiségét, mert tudja, és ezen érzelem mindig vérében volt, hogy király nélkül, legalább a magyar faj, nem egyéb, mint tehetetlen (méh)raj, mely legkisebb veszélynek is könnyű martaléka. – És ha ember (legyen bár fejedelem, és legfőképp ily magas állású) átlátja, hogy nem tett nemesen, nem tett nagylelkűleg, és ekképp nem is tett bölcsen, minthogy az igazi nemesség, az igazi nagylelkűség egyszersmind a legnagyobb bölcsesség is – akkor a jó, becsületes, okos ember más útra lép nemde, és legalább azt menti meg, mi még megmenthető? Így szólnak, nem én – de a magyarok. Mert én, Felsőges Uram, ha ily okoskodást hallok (mi nagyon sokszor történik, mert ilyféle diskurzus, ha a *Polizei et Co* nincs jelen, máj napokban szinte mindenkinek fogai közt kicsúszik) – én, mint mondom, ha ily okoskodás érinti füleimet, mindig reszketek, mert félek, hogy Felsőgednek szeme elvégre mégis felnyílik, szíve *tandem aliquando* tán mégis megesik, és a magyarok felé fordul – *und dann ist es aus, rein aus – zwar nicht mit Euer Majestät und auch nicht mit dem schönen Vaterland – sondern mit dem B[uol] B[ach] B[ruck] Ministerium.*

Jegyzetek

1. Széchenyi István ÖNISMERET című művének kiadatlan része. *Levéltári Szemle*, 31. évfolyam (Bp., 1981), 2–3. szám, 443–460. o.
2. A kihagyott szövegrészeket Tasner Géza olvashatatlanná tette.

3. Károlyi Árpád ezt a fejezetet az általa publikált NAGY MAGYAR SZATÍRÁ-ban (GR. SZÉCHENYI ISTVÁN DÖBLINGI IRODALMI HAGYATÉKA (2. kötet, Bp., 1922) nem közölte.